УДК 811.161.2’374.2’373.46:37.014.3

М. І. Табака

СИНОНІМІЯ ТА ВАРІАНТНІСТЬ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ОСВІТИ

Розглянуто проблему синонімії в системі сучасної української термінолексики освіти. Проаналізовано особливості синонімних зв'язків термінів освіти. Описано особливості явища синонімії на рівні функціонування питомо українських та запозичених термінів освіти. Охарактеризовано явище варіантності в освітній термінології. Проаналізовано погляди дослідників на синонімні терміни та терміни-варіанти в сучасній українській термінології. Досліджено проблему розмежування синонімів та варіантів у системі української термінолексики освіти.

***Ключові слова**: освітні реформи, система термінолексики освіти, лексико-семантичні відношення, синонімія, варіантність.*

Tabaka, M. Synonymy and Variation in the System of Modern Ukrainian Educational Terminology. *The problem of synonymy in the modern Ukrainian educational terminology system is considered. The phenomenon of synonymy in the system of modern Ukrainian educational terminology is characterised as motivated, positive, natural, and inevitable for several objective reasons. The features of synonymous relationships of modern educational terms are analysed. The characteristic features of synonymy in terminology that distinguish it from synonymy in common language are characterised. The reasons for the emergence of synonymy in terminology are considered. Absolute, partial and complex synonyms are distinguished within modern educational terminology. The reasons for the emergence of absolute synonyms, the conditions for the existence of partial synonyms and the role of complex synonyms in modern Ukrainian educational terminology are characterised. The features of the phenomenon of synonymy at the level of functioning of specifically Ukrainian terms and borrowed terms of education are described. The phenomenon of variation in modern educational terminology is characterised. The current problem of distinguishing synonyms and variants in the system of modern Ukrainian educational terminology is studied. The views of researchers on synonymous terms and variant terms in modern Ukrainian terminology are analysed. The features of terminological variants of educational terms that serve to denote the same concept are described. The main factors of the emergence of variantness in the terminological system are characterised. Three types of variant synonyms are distinguished by the method of creation among modern educational terms.*

***Keywords:** educational reforms, educational terminology system, lexical-semantic relations, synonymy, variantness.*

https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.25

CC BY NC

Вступ

Термін є складною лексичною одиницею, яка має чітко визначене значення та перебуває під впливом різних позамовних факторів. Терміноодиниці є невід'ємною частиною лексичної системи літературної мови, тому закономірно, що між ними виникають різноманітні лексико-семантичні зв'язки.

Серед усіх типів лексико-семантичних відношень **синонімні зв'язки** відіграють особливу роль у термінолексиці. Донедавна наявність термінів-синонімів заперечували або сприймали як явище вкрай небажане й шкідливе. Водночас сучасні дослідження доводять природний та закономірний характер термінної синонімії та варіантності.

Актуальність наукової статті зумовлена відсутністю ґрунтовних досліджень явищ синонімії та варіантності в системі сучасної української термінолексики освіти. У зв'язку з цим виникає потреба дослідити проблему синонімії та варіантності в освітній термінології та запропонувати критерії їх розмежування.

Мета дослідження – обґрунтувати явище синонімії та варіантності в системі сучасної української термінолексики освіти та дослідити особливості вияву цих явищ у межах освітніх термінів.

Досягнення поставленої мети дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити особливості синонімних зв'язків у сучасній термінології освіти; 2) проаналізувати абсолютні, часткові та комплексні синонімні терміни освіти; 3) охарактеризувати явище варіантності в системі сучасної освітньої термінолексики; 4) виокремити типи термінів-варіантів за способом творення.

Методи дослідження

Обґрунтування явища синонімії та варіантності в системі сучасної української термінолексики освіти потребує комплексного застосування загальнонаукових (методи емпіричного рівня дослідження – для безпосереднього опрацювання термінолексики, отриманої шляхом спостереження; методи теоретичного рівня дослідження – для узагальнення, систематизації та пояснення отриманих емпіричних даних) та лінгвістичних методів (описовий – для характеристики явищ синонімії та варіантності в терміносистемі; порівняльний – для виявлення особливостей цих явищ).

Виклад основного матеріалу

В умовах реформування та удосконалення сучасної освіти, оновлення законодавчо-нормативної бази освітня терміносистема зазнає активних змін, що виявляється в появі нових термінів, варіантності терміновживання, а також у паралельному вживанні питомих і запозичених одиниць. Попри прагнення до уніфікації та стандартизації, термінологія освіти залишається відкритою й динамічною системою, чутливою до суспільних запитів, міжнародних освітніх тенденцій і міжмовних контактів. Це зумовлює потребу в науковому аналізі, кодифікації та узгодженні дефініцій освітніх термінів, що є необхідною умовою формування цілісної, логічно впорядкованої терміносистеми сучасної освіти.

Синонімія в термінології має риси, що відрізняють її від синонімії в загальновживаній мові. Насамперед це виявляється через відсутність експресивних конотацій, різнорідність у плані знакового (семіотичного) вираження, стилістичну диференціацію в межах наукового стилю (власне академічний, науково-популярний), диференціацію за сферами використання (різні ступені освіти: від початкової до академічної тощо) (Романова, 2017: 201).

Термінні синоніми є результатом природних змін у межах терміносистем. Вони виконують низку необхідних функцій, зокрема: 1) уточнення та розмежування понять; 2) збагачення лексики наукової мови; 3) утворення деяких похідних термінів; 4) створення перспективного лексичного запасу для подальшого розвитку термінології; 5) тлумачення незрозумілого (переважно іншомовного) терміна; 6) формування терміносистеми (Вакуленко, 2023: 121).

Осмислення синонімії в термінології ґрунтується на постулаті про її принципову відмінність від аналогічного явища загальнолітературної мови, де синонімам властиві емоційно-експресивні та стилістичні опозиції. На відміну від загальнолітературної мови, терміни-синоніми позначають ті самі поняття, відрізняючись лише специфічною ознакою, покладеною в основу називання поняття, і є специфічною категорією мовних одиниць щодо їхніх стилістичних можливостей (Коваль, 1965: 158).

Паралельне функціонування кількох термінів на позначення того самого поняття дає змогу з часом обрати один, який мовознавці та фахівці відповідної галузі вважатимуть найбільш доцільним

та актуальним. Мовознавиця О. Мартиняк переконана, що виникнення синонімії в термінології пов'язане з пошуком науковцями найбільш адекватної назви для певного наукового поняття. Разом із питомо українським терміном нерідко функціонує запозичений термін з ідентичним значенням, оскільки для найменування наукових понять часто залучають ресурси інших мов. Саме тому досі актуальними є пошуки українських відповідників до термінів іншомовного походження (Мартиняк, 2008: 101).

Суть явища синонімії в системі термінів відображає їхній поділ на **абсолютні** та **часткові синоніми**. У терміносистемі освіти абсолютні синоніми функціонують як тотожні найменування того самого поняття. Найчастіше таку близькість значень відображають запозичений термін і власне український відповідник, наприклад: ***інформальна*** *освіта* **–** ***самоосвіта***, ***валеологічне*** *виховання – виховання* ***здорового способу життя*** та ін.

Трапляються випадки абсолютної синонімії серед власне українських термінів освіти, наприклад: ***сімейна*** *форма здобуття освіти –* ***домашня*** *форма здобуття освіти*. Компонент *сімейна* акцентує увагу на суб'єкті організації освіти, а *домашня* – на місці реалізації. Проте ці відмінності не впливають на зміст самого поняття, оскільки обидва терміни позначають ту саму форму здобуття освіти.

Часткові синоніми позначають близькі, але не тотожні поняття. Вони відрізняються відтінками значення, стилістичним забарвленням або сферою використання, наприклад: *учень – здобувач освіти*, ***загальні збори*** *колективу закладу освіти –* ***конференція*** *колективу закладу освіти* та ін.

Серед термінів освіти часткові синоніми трапляються часто. Наприклад, терміни *освіта впродовж життя* та *безперервна освіта* є частковими синонімами, оскільки позначають споріднене явище, однак сконцентровані на його різних аспектах. Обидва терміни охоплюють поняття тривалого освітнього процесу протягом усього життя, що передбачає послідовне набуття знань і компетентностей. Термін *освіта впродовж життя* має значно ширший зміст і співвіднесений з поняттям процесу розвитку, що містить соціокультурний компонент та передбачає зв'язок з різними формами, рівнями та умовами навчання. Натомість термін *безперервна освіта* має вужче значення, оскільки основний акцент зроблено на послідовності освітніх ланок, зокрема етапі підвищення кваліфікації.

Частковими синонімами можуть бути запозичені терміни та українські відповідники. Наприклад, терміни *результати навчання* та *компетентності* позначають інтегрований освітній результат (знання, уміння, навички, цінності, способи мислення тощо), але різняться за функційним призначенням. Термін *результати навчання* вживають для позначення досягнень та критеріїв оцінювання, натомість термін *компетентності* відображає узагальнену здатність діяти, яка не є інструментом оцінювання.

Дослідниця В. Михайлова як окремий тип виділяє **комплексні синоніми**, які утворюють синонімний ряд, що складається з абсолютних та відносних синонімів (Михайлова, 2003: 27).

У терміносистемі освіти такі відношення трапляються нечасто. Зазвичай комплексними синонімами виступають запозичені та питомі терміни. Наприклад, термін *булінг* ‘англ. bullying’ в українській мові має два синонімні відповідники: *цькування* та *залякування*. На нашу думку, український термін *цькування* точно передає суть явища, пов’язаного з навмисним заподіянням шкоди іншій людині як фізичної, так і психологічної. Отже, терміни *булінг* та *цькування* можна вважати абсолютними синоніми. Лексема *залякування* позначає лише намагання викликати страх, тому є лише одним із проявів *булінгу* як агресивної поведінки. Таким чином, терміни *булінг* та *залякування* перебувають у зв’язках відносної синонімії. Компоненти синонімного ряду *боулінг – цькування – залякування* можна вважати комплексними синонімами.

Важливою проблемою сучасного термінознавства є розмежування синонімів та **варіантів** у системі термінів. Дослідник М. Вакуленко переконаний, що наявність лексичних термінологічних варіантів є близьким до синонімії явищем, але не тотожним (Вакуленко, 2023: 94).

Погоджуємось із думкою О. Мартиняк, яка розглядає синонімію та варіантність як окремі явища. Вона пропонує вважати синонімними два різні терміни, які називають те саме поняття, а варіантами – формальні видозміни того самого слова. Науковиця зазначає, поява варіантних термінів, конкуренція між ними за місце в науковій термінології – це показник постійного розвитку мови і її тяжіння до досконалості (Мартиняк, 2009: 17).

Важливим чинником, що стимулює виникнення варіантності, є принцип мовної економії: багатослівні терміни замінюють коротшими варіантними назвами, абревіатурами, символами, зручними

для спілкування. Як зазначає Л. Малевич, поява варіантів може бути викликана і стилістичними міркуваннями – бажанням уникнути багаторазового повторення того самого терміна в наукових текстах, особливостями науково-популярних, науково-навчальних текстів (Малевич, 2018: 103).

У системі термінів освіти варіантні назви не поширені. Серед сучасних освітніх термінів виокремлюємо три типи варіантів за способом творення, а саме:

1) термін-словосполучення – афіксальний термін, наприклад: *екстернатна форма здобуття освіти – екстернат*; *довідкове видання – довідник*;

2) термін-словосполучення – термін-композит, наприклад: *заклад загальної освіти – загальноосвітній заклад*; *педагогічний працівник – педпрацівник*; *професійна технічна освіта – профтехосвіта*;

3) термін-словосполучення – абревіатура, наприклад: *заклад загальної середньої освіти – ЗЗСО*; *Нова українська школа – НУШ*; *освітня робототехніка – ОРТ*.

Таким чином, з допомогою різних способів словотворення з'являються не лише нові слова, а й варіанти слів, що слугують на позначення того самого поняття.

Висновки

Отже, у системі сучасної української термінології освіти синонімія є вмотивованим, позитивним, природним та неминучим явищем, яке зумовлене низкою об'єктивних причин. Наявність запозичених термінів освіти та їхніх українських відповідників стає причиною виникнення абсолютних синонімів. Умовою існування часткових синонімів є їхня здатність точніше диференціювати освітні явища й процеси. Комплексні синоніми дають змогу об'єднати терміни в синонімний ряд, у якому водночас простежуються відношення тотожності та відносності.

Варіантність у термінології освіти пов'язана передусім із формальними відмінностями мовного вираження терміна, а синонімія передбачає співіснування різних лексичних одиниць, які можуть мати певні відтінки значення або різну сферу вживання. Варіанти термінів, на відміну від синонімів, не утворюють нових номінацій поняття, а лише репрезентують різні способи вираження однієї термінної одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вакуленко**, М. О. (2023). Сучасна українська термінологія: методологія, кодифікація, лексикографічна практика (Дис. … док. філол. наук), Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2. **Коваль**, А. П. (1965). Синоніміка в термінології. У *Дослідження з лексикології та лексикографії* (С. 157–169). Київ: Наукова думка. 3. **Малевич**, Л. (2018). Термінологічна варіантність на сучасному етапі: теоретичні і прикладні виміри. *Українська мова*, *1,* 100–111. 4. **Мартиняк**, О. А. (2008). Явище синонімії у термінологічній лексиці. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка", 620,* 100–103. 5. **Мартиняк**, О. А. (2009). Фонетичні варіанти українських науково-технічних термінів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 46*, 17–22. 6. **Михайлова**, Т. В. (2003). Синонімічні відношення в українській науково-технічній термінології. *Українське мовознавство, 25,* 24–30. 7. **Романова**, О. О. (2017). Синонімія як мовне явище в термінології. *Лінгвістичні дослідження, 45,* 199–205.

REFERENCES

1. **Vakulenko**, M. O. (2023). Suchasna ukrainska terminolohiia: metodolohiia, kodyfikatsiia, leksykohrafichna praktyka [Modern Ukrainian Terminology: Methodology, Codification, and Lexicographic Practice]. *Doctor's thesis.* Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian]. 2. **Koval**, A. P. (1965). Synonimika v terminolohii. In *Doslidzhennia z leksykolohii ta leksykohrafii [Studies in Lexicology and Lexicography]* (pp. 157–169). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. 3. **Malevych**, L. (2018). Terminolohichna variantnist na suchasnomu etapi: teoretychni i prykladni vymiry. *Ukrainska mova – Ukrainian Language, 1,* 100–111 [in Ukrainian]. 4. **Martyniak**, O. A. (2008). Yavyshche synonimii u terminolohichnii leksytsi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu „Lvivska politekhnika" – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic", 620,* 100–103 [in Ukrainian]. 5. **Martyniak**, O. A. (2009). Fonetychni varianty ukrainskykh naukovo-tekhnichnykh terminiv. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna – Bulletin of Ivan Franko National University of Lviv. Philological Series, 46,* 17–22 [in Ukrainian]. 6. **Mykhailova**, T. V. (2003). Synonimichni vidnoshennia v ukrainskii naukovo-tekhnichnii terminolohii. *Ukrainske movoznavstvo – Ukrainian Linguistics, 25,* 24–30 [in Ukrainian]. 7. **Romanova**, O. O. (2017). Synonimiia yak movne yavyshche v terminolohii. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research, 45,* 199–205 [in Ukrainian].

Табака Марта Ігорівна – аспірантка кафедри українського прикладного мовознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка; вул. Університетська, 1, м. Львів, 79001, Україна.

E-mail: tabakamarta26@gmail.com

http://orcid.org/0009-0000-1496-6576

Tabaka, Marta – PhD student at the Department of Ukrainian Applied Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv; 1 Universytetska St., Lviv, 79001, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання – 24 березня 2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування – 20 квітня 2026 р.
Дата публікації статті у виданні – 25 квітня 2026 р.

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Табака М. І. Синонімія та варіантність у системі сучасної української термінолексики освіти. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2026. Вип. 64. С. 352–358. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.25

APA: Табака, М. І. (2026). Синонімія та варіантність у системі сучасної української термінолексики освіти. *Лінгвістичні дослідження, 64,* 352–358. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.25